

Valda Salmiņa

Armēņu tēlojums latviešu literatūrā

Armēnija mums latviešiem vēl arvien ir tāla, nedaudz eksotiska zeme, bet armēņi paši - “ienācēji no tālienes” vēsturnieka Valtera Ščerbinska ¹vārdiem runājot.

Armēņi Latvijā ir salīdzinoši jauna etniska kopiena, kuras pirmie pārstāvji ieradās, lai izglītos Rīgas Politehnikumā vai kārtotu biznesa lietas 19.gs. otrā pusē.

Savukārt latviešiem doties uz Armēniju nebija parasts. Ja mūsu kaimiņi igauņi, konkrēti Tērbatas profesors, vācietis Frīdrihs Parots ar pavadoņiem, devās ceļojumā uz Araratu, uzkāpa mītiem apvītājā bibliskajā kalnā, uz kura nolaidies Noāsa šķirsts, atstājot rakstisku liecību - nozīmīgu pētījumu vācu valodā, kur rodamas ziņas par reģiona dabu, ģeogrāfiju, pašiem armēņiem, viņu ticību un dzīves veidu, tad mūsu rakstiskajos avotos nekā līdzvērtīga nav. Teorētiski ar šīs grāmatas saturu Tērbatā izglītotā latviešu daļa būtu varējusi saskarties, vai vismaz būt par tādas esamību informēta. Grāmata izdota 1834. gadā Berlīnē².

Pirmos ceļojuma iespaidus par Armēniju un armēņiem latviešu valodā uzrakstījusi sieviete, kamarjumphrāze, mājskolotāja, publiciste Minna Freimane. Kā norāda literatūrzinātniece Zita Kārkla³, sieviešu ceļojumi šai laikā reti bija pašiniciēti. Tas sakāms arī par Minnas Freimanes braucienu no Tifliskas uz Aleksandropoli (mūsdienās Gjumri). 1877. gada aprīlī viņa kļūst par Krievu - turku kara sākuma aculiecinieci, pat pirmo kara korespondenti savā ziņā.

*“Latviešu publiskajā diskursā šis karš kļuva nozīmīgs arī tāpēc, ka tolaik Krievijas impērijā ieviestās vispārējās karaklausības dēļ kara darbības zonā nokļuva daudzi Vidzemes, Kurzemes un Vitebskas guberņas iedzīvotāji.”*⁴

Aculiecinieku karā pieredzētais atspoguļojas galvenokārt latviešu presē.

¹ Ščerbinskis, Valters, *Ienācēji no tālienes* (Nordik, Rīga, 1998), 48.

² Reise zum Ararat. Th. 1-2 / von Dr. Friedrich Parrot ... unternommen in Begleitung der Herren Candidaten der Philosophie Wassili Fedorov, Stud. der Minaralogie Maximil. Behaghel von Adlerskron, Studiosen der Medicin Julius Hehn und Karl Schiemann

³ Kārkla Zita, *Par piemiņu. Minnas Freimanes ceļa apraksti. Ievads* (LU LFMI, Rīga, 2021), 63.

⁴ Kārkla Zita, *Par piemiņu. Minnas Freimanes ceļa apraksti. Ievads*(LU LFMI, Rīga, 2021), 47.

Armēņu un latviešu inteliģences pirmo tiešo kontaktu vispārzināms piemērs ir Raiņa sadarbība ar Slobotskas trimdas biedru armēņu sociāldemokrātu Ašotu Humarjancu ap 1900.gadu.⁵

1982.g. 21. dec. Erevānā notika JĀŅA RAIŅA lugas "Pūt vējiņi " izrāde. Lugu tulkojis PARUIRS SEVAKS. Režisore - MĀRA ĶIMELE, bet aktieri *armēņi*. Tas ir pirmais gadījums, kad latviešu luga *armēņu* valodā parādās uz Armēnijas teātra skatuves.⁶

Daudzi latvieši 20.gs. pirmajā pusē savukārt devās uz Aizkaukāzu darba un iztikas meklējumos, tai skaitā inteliģences pārstāvji - mākslinieki un literāti. Lai pieminam šī gada jubilāru dizaineru Jūliju Straumi, kas darbojās Tiflisā un Šušā, un no literātiem Ernestu Birznieku - Upīti, kas izveidoja veiksmīgu karjeru Baku un atbalstīja citus jaunpienācējus, lai minam rakstnieku un mākslinieku Jāni Jaunsudrabiņu.

Armēņi vēsturiski mita un darbojās lielākajās Kaukāza un Aizkaukāza pilsētās Tiflisā, Bakū, kas bija daudznacionālas. Tāpēc ir pašsaprotami, ka latviešu ieceļotāji nonāca saskarsmē arī ar armēņu tautības cilvēkiem, iepazīs ar to parašām un mentalitātes iezīmēm.

*“Pēc PSRS sabrukuma Armēnijas Republiku bija pametis aptuveni 1 miljons iedzīvotāju. Pēc Karabahas konflikta un sekojošās ekonomiskās krīzes pieauga arī armēņu ieceļotāju skaits Baltijas valstīs. Latvijā mīt aptuveni 3000 armēņu.”*⁷

Latvijas armēņu kopienas pārstāvis, krievu valodā rakstošais žurnālists un izdevējs, Baku dzimušais Aleksandrs Geronjans izdevis nelielu latviešu dzejas antoloģiju "Mana Armēnija" latviešu valodā, kur iekļauti zināmu latviešu dzejnieku Māra Čaklā, Jāņa Petera, Ulza Bērziņa Armēnijas tematikai veltītie dzejoļi un citu latviešu inteliģences pārstāvju - Leona Brieža, Raffi Haradžanjana, Noras Novikas, arī manas Armēnijas impresijas. Šī raksta ietvaros minēto izdevumu tuvāk neaplūkosim.

1.gadījums

⁵ Tabūns Broņislavs, *Latviešu un armēņu literāro sakaru aizsākumi*. Karogs 1989.12.01

⁶ LARA'S Lapa (Latviešu Rakstnieku Apvienība) 1983.04.01

⁷ Ščerbinskis, Valters, *Ienācāji no tālienes* (Nordik, Rīga, 1998), 48.

Rainis

Visnelaimīgākā zeme un tauta. Piezīmes par armēņiem un Armēniju.

Armēņu vēsturei un literatūrai veltītais hrestomātiskais raksts “Visnelaimīgākā zeme un tauta” *Piezīmes par armēņiem un Armēniju*. tapis ciešā sadarbībā ar Slobotskas trimdas biedru armēņu sociāldemokrātu Ašotu Humarjancu ap 1900. gadu, bet pirmo reizi publicēts tikai 1927. gadā “Izglītības Ministrijas Mēnešrakstā”.

Rainis savam apcerējumam ir devis apakšvirsrakstu *Piezīmes par armēņiem un Armēniju*. Interesanti, ka apcere sākas ar īsu piebildi par to, ka atgriezties pie sava Armēnijas liktenim un literatūrai veltītā, nezināmu iemeslu dēļ nepublicētā raksta, pamudinājusi tikšanās vilcienā ar kādu armēņu pusaugu bāreni bēgli, kura viena pati ceļojusi uz nezināmo Parīzi pie svešiem ļaudīm. Lai gan Rainis jūt līdz armēņiem, kas pēc 1. pasaules kara un jaunturku realizētā genocīda, ir zaudējuši savu tēviju un spiesti izklīst pasaulē, tomēr ne visi armēņiem jūt līdz, pat ļaunāk, viņi tiekot bargi nosodīti.

*“Parīzē satikos ar gruzīņiem, ar kuriem runājām arī par Armēniju, un Beļģijā, atkal netīšām, nācās dzirdēt spriedumus par armēņiem, kur tika teikts, ka armēņi un Armēnija pelnījuši savu nelaimīgo likteni.”*⁸

Tomēr Raiņa simpātijas ir armēņu tautas pusē, bet nelabvēlīgās attieksmes iemesli tuvāk netiek aplūkoti. Rainis jūt līdz armēņiem kā senai kristīgai tautai, kas negrib būt “caurbrauktuve, bet apzināta starpniece”⁹ starp Austrumiem un Rietumiem, saskatot likteņa līdzību ar Latviju un latviešu tautas likteni.

Šī raksta daļa ir izrādījusies ārkārtīgi mūsdienīga, jo jautājums par tā sauktajiem eksteritoriālajiem transporta koridoriem, “Zangezuras koridoru” ir politiķu dienaskārtībā. Krievija ar Azerbaidžānas un Turcijas palīdzību meklē veidu, kā apiet Ukrainas kara rezultātā uzliktās sankcijas, un Armēnijas suverenitāte ir nopietni apdraudēta.

⁸ Rainis Jānis, *Visnelaimīgākā zeme un tauta*, Kopoti Raksti, 18. sējums, (Rīga, Zvaigzne, 1983), 484.

Piezīme. Rakstā lietoto personvārdu atveide ir kļūdaina un būtu jālabo, jo tā bieži vien apgrūtina personu un reāliju, piemēram, literāro darbu virsrakstu atpazīšanu.

⁹ Turpat, 485.

Armēņi kā pirmā valsts, kas pieņēmusi kristietību par valsts reliģiju, simbolizē tās pašas vērtības, kas liktas arī Eiropas kultūras pamatos. Lai gan Rainis nekad nav bijis Armēnijā, dažas ainas viņa armēņu vēsturei un literatūrai veltītajā apcerē ir tik spilgti attēlotas, ka rada klātbūtnes efektu, lai pieminam armēņu liturģijas ekstātisko aprakstu. Tā pēc liturģiju pētnieku domām ir viena no senākajām pasaulē.

“Armēņu liturģija – tā ir vesela tragēdija. Garīgās ceremonijas izpildītājs, atsegtu galvu, basām kājām un izplestām rokām, bet tērpies spīdošā mantijā, stāv pie apgaismota altāra, kurš greznots ar zeltu un puķēm. Viņa uzskats - raugoties ar ceļos noslīgušo lūdzēju acīm - ir simbols cietējas cilvēces tieksmei pēc taisnības un skaistuma avotiem.”¹⁰

Domāju, ka Raiņa vēstījums varētu šķist nedaudz pārspīlēts un pat neiederīgs. Ņemot vērā, ka armēņi kaut kādā mērā tomēr ir austrumnieki, grūti iztēloties, ka grezni tērpts armēņu garīdznieks varētu kalpot dievnamā basām kājām.

Turpmākais apraksts lai gan spilgts un tēlainis, tomēr ir lakonisks un vairāk pilda informatīvu funkciju.

“Pūpolu svētdienas vakarā baznīcā simboliski tēlo Lielo Tiesu. Bīskaps lūdz pie aizvērtām ieejas durvīm atļauju tikt ielaistam Paradīzē. Dažreiz seno pagānu laiku atliekas ievijas šajā lieliskā, vienkāršā kristīgā drāmā. Kristus apskaidrošanas dienā, lielās procesijas brīdī, sekojot senai parašai, par godu dievei Anahitai ¹¹kaisa tautā rozes un palaiž brīvībā baložus.”¹²

2. gadījums

Minna Freimane

¹⁰ Turpat, 499.

¹¹ Anahita – mīlestības un auglības dievība senajā armēņu panteonā. Skat. l. pielikumu.

¹² Turpat.

Armēnijas ceļojuma piezīmes, etnogrāfiski un nostāsts par leģendāro Karpetu

Minnas Freimanes ceļojuma piezīmes izdevis LU Literatūras folkloras un mākslas institūts, pavisam 2021.gadā, tās rediģējusi, komentējusi pētniece Kārkla.

Minna Freimane kā pulkveža ģimenes

mājskolotāja no Tiflissas seko līdzī pulkvežkundzei un saviem audzināmajiem uz pierobežu, kur lokalizētas Krievu cariskās armijas daļas. Notikumi risinās dažas dienas pirms turku kara 1877. gada aprīlī.

Mūsu temata ietvaros īpašu interesi raisa Aleksandropoles (mūsdienās Gjumri) ceļojuma piezīmes, kurās centrālo vietu ieņem apkārtnes un armēņu sievietes stāvokļa, un paražu raksturojums.

*“Nevaru teikt, ka šie visai skaisti. Pilsēta stāv augstā, kailā vietā, visapkārt lielā attālumā kalni, klīntis, kas kā pelēki zaldāti ar baltām sniega cepurēm vakti tura”.*¹³

Autore ir nevien acīga un iejūtīga vērotāja, bet arī aizrautīga un zinātkāra pētniece, kas mērķtiecīgi vāc etnogrāfiskas dabas datus. Viņa ne tikai pamana koku trūkumu pilsētas apkaimē, apraksta kurināšanai izmantotos alternatīvos veidus tāds kā “kisiku”jeb kiziku - saulē kaltētu mēslu un salmu sajaukumu, kas degot izplata negantu smaku un liedz ilgstoši uzturēties telpās, bet arī sajūt, kā pati daba intuitīvi nojauš gaidāmo asiņaino karu. Putni nemiera pilni klaigā. Kalni, autores vārdiem runājot, :”tālumā slejas kā vaktņieki” - robežu sargi.

Kara un cīņas tematika autores Kaukazijas ceļojuma piezīmēs ieskanas arī pateicoties tekstā iekļautam kāda vietējā nostāstam par nevaldāmu un drošsirdīgu jaunekli, kas viens pats metas

vērojumi

nesen
Zita

Turcijas
kara
krievu-

¹³ Minna Freimane, *Par piemiņu. Minnas Freimanes ceļa apraksti* (Rīga, LU LFMI, 2021), 74.

tuvcīņā ar trim turkiem, tiek ievainots, nonāk hospitālī, kur droširdi apmeklē pats cara armijas jātnieku kavalērijas ģenerālis armēnis Loris Melikovs.

Autore vēsta, ka šis ārkārtīgi drosmīgais kareivis Karapets vārdā, nāk no Tifliskas, neizceļot īpaši nacionālo piederību. Bet man kā armēņu filoloģei un armēņu onomastikas pētniecei, tūlīt nāk prātā, ka tas ir īsts kristīgas cilmes armēņu personvārds (Karapets jeb priekštecis, Jānis Kristītājs).

Tiflisā līdz pat 20.gs. 20g. vidum bija liels armēņu iedzīvotāju īpatsvars, tāpat kā citur Aizkaukāzā, tai skaitā Baku, par ko vēl būs runa Birznieka Upīša aprakstītā Karabahas armēņu sadzīves kontekstā.

Informatīvi nozīmīgu piezīmju daļu veido Minnas Freimanes viesošanās apraksti, viņa tiek ieaicināta turīgās mājās pie kādas Aleksandropoles armēnietes, kur par savstarpējas intereses objektu kļuvis abu dāmu apģērbs. Interesanti, ka Minna tērpusies krievu sarafānā un izšūtā kreklā, bet padzīvojusī armēniete raksturota kā “vecene, ļoti laipnīga sieviņa”, kas bagātīgi rotājusies.

“ Svārki bij trijās rindās apšūti ar zelta šņori. Galvā maza cepurīte, ar muselīna drānu, ar kuru arī acis aizklāt, ja svešs vīrietis parādītos. Uz pieres savāda rota, sastāvoša iz pusimperīāla, ieslēgta no vairākiem sīkiem zelta naudas gabaliem un no pērlēm. Katrā rokā zelta aproce un pirkstos gredzeni. ”¹⁴

Ceļiniece apbrīno šo turīgo armēņu namu un pat pieredz tajā neparastu rituālu. Saimnieces meita ar aizsegtu seju pienāk pie svešinieces, lai mazgātu viņai kājas. Armēņu kundze izstāsta, ka šāds paradums pastāv jaunajai sievai ienākot vīra ģimenē, kur vedekla vīra radiem mazgā kājas, tāpat kā zemodamies to reiz darīja Kristus saviem mācekļiem. Bet konkrētajā gadījumā nama saimniece un tās meita gribējušas izrādīt viešņai īpašu godu.

Saimniece eksotisko svešinieci iepazīstina ar vēl dažām armēņu ieražām, kas raksturo sievietes stāvokli ģimenē.

¹⁴ Minna Freimane, *Par piemiņu. Minnas Freimanes ceļa apraksti* (Rīga, LU LFMI, 2021), 81.

“Sievišķi nedrīkst savas acis nevienam svešiniekam rādīt. Izprecētas meitas var ar savu māti ne ātrāki tikties, kā tad, kad ir dzemdējušas. Viņa pilnīgi pieder savam vīram un viņa namam; tādēļ viņai vajaga būt pazemīgai un jāklausa arī vīra vecākiem. Kad viņa atnāk vīra namā tad viņai saskaņā ar svētajiem rakstiem jāmazgā kājas vīra vecākiem, un vēlāk arī citiem viņa radiem, kad tie viesībās nāk.”¹⁵

Uzzinām, ka 19.gs. beigās svētku reizēs vīrieši un sievietes nesēž kopā, bet gan katrs pie sava galda atsevišķās telpās, kā to esmu pieredzējusi arī es - pirmo reizi savā dzīvē kopā ar savu armēņu valodas skolotāju Aršaluisu Papazjanu ciemojoties viņas mēbeļu meistara ģimenē Erevānā jau 1984. gadā, kas man bija liels pārsteigums.

Ceļiniece gan jāteic diezgan skeptiski izsakās par sava laika armēņu sieviešu interešu un izglītības līmeni. Interesants ir fakts, ka sievietes parasti satiekas pirtī, kur izrāda savus tērpus un vīru atvestās dāvanas. Pirtī sievietes pavada visu dienu savstarpējās sarunās, baudot līdzīgu paņemto cienastu. Pirts kalpojusi par nozīmīgu socializēšanās vietu.

Interesants ir bērnu paražu apraksts, kur uzzinām, ka sievietes uz kapsētu nedodas, bet sēro baznīcā, raud un plēš matus. Koku trūkuma dēļ mirušais uz kapsētu tiek nests īrētā puszārkā, bet aizgājējs – bērns uz spilvena.

Savdabīgs ir sāls kā dezinfekcijas līdzekļa lietojums.

“Vispārīgi jāsaprot, sāls spēlē pie armēņiem svarīgu lomu. Bet bērni, kad piedzimst, top ar sāli apkaisīti un tad tik mazgāti. Tamdēļ krievi, ja ar viņiem sabaras, tiem pārmet: Ak, tu sālītais armēnietis.”¹⁶

Var tikai apbrīnot Minnas Freimanis spēju īsā laikā iemantot vietējo cilvēku uzticību un prasmi uzkrāt tik daudz dažādu etnogrāfisku datu. Bez jau minētajām uzzinām arī citas interesantas sadzīves detaļas, piemēram, ka armēņu mājoklī grīdas ir klātas ar tepīkiem, bet sēdēts tiek uz spilveniem ar sakrustotām kājām.

Viena rindkopa veltīta arī ēšanas paradumiem. Minēts lavašs, sālīts siers, aitas gaļas šišliks jeb šašliks, īsumā aprakstot pēdējā pagatavošanas veidu.

¹⁵ Turpat.

¹⁶ Turpat, 83.

“..priekš tam ņem mazākos gabalos sagrieztu gaļu, pieliek sīpolus, uzkaisa sāli un liek tad veselu stundu stāvēt, pēc tam cep uz dzelzs dakšām virs oglēm.

Nabagie ēd sieru, ietītu dažādā zaļā zālē, kas īpaši priekš šī mērķa tiek sēta. Pie tam uzkož lavašu un uzdzer ūdeni.”¹⁷

3. gadījums

Ernests Birznieks - Upītis

“Mazie jātnieki”

Armēņi Aizkaukāzā. Uzņēmēja gara, pragmatiskuma un cilvēcisbas konflikta tēlojums

Stāsta darbība sākas Karabahā, šis novads ir pazīstams ar saviem labajiem spēcīgajiem zirgiem. Priestera Arakeljana un tirgotāja Papajana dēli izmācījušies Krievijas augstskolās, aprecējuši bagātas sievas, apmetušies naftas metropolē Baku un iecerējuši jaunu biznesa projektu – ierīkot zirgu tramvaju. Dzimtajā novadā par skaidru naudu īsā laikā tiek iepirkti zirgi un salīgti strādnieki.

“... ieradās abi dēli ar savām sievām it kā viesos dzimtenes sādžā un pie tā paša gadījuma sapirka pa visu apgabalu vai piecdesmit zirgu uzreiz un izmaksāja arī tūliņ naudu. Līga arī par krietnu algu zirgu kopējus un kučierus.

Nu vairs nebija neticīgo, jo zilie, zaļie un sarkanie papīriņi un zelta desmitnieki un piecinieki bija pārlicinājuši visus. un par Arakeljaniem un Papajaniem vien runāja viss apgabals..¹⁸

Ne bez zināma rūgtuma par ļaužu lētticību secina stāstnieks.

Projekta realizācijai vajadzīgi arī divi pusaudži, kas varētu strādāt par pusalgu kā palīgi, kas palīdzēs vagoniņus ar pasažieriem uzvilkt kalnā. Bērni, divi armēņu zēni, par ko liecina viņu

¹⁷ Turpat. Jāteic, ka mūsdienās šai ziņā nekas daudz nav mainījies. Tikai parasti siers un zaļumi tiek ietīti lavašā - pazemes skārda krāsni “tonirā” ceptajā plānajā armēņu maizē. Un tas nebūt nav saistīts tikai ar turīgumu vai trūcīgumu. Aicinot ēst, armēņi mēdz vaicāt: Hac utenq? Kas tulkojumā nozīmē : Vai uzēdīsim maizi? Arī ūdens labprāt tiek piedzerts klāt, slavējot tā izcilās garšas īpašības.

¹⁸ Birznieks-Upītis, Ernests, *Kopotī raksti*, III sējums, (Latvijas valsts izdevniecība, Rīga, 1948), 45.

vārdi Simkus¹⁹ un Karapets, tāpat kā uzņēmēji ir armēņu tautības. Rakstnieks tiesa gan sava stāsta varoņu etnisko piederību nekur neizceļ.

Uzsvars likts uz darba un sadzīves apstākļu tēlojumu. Zēni ir iedvesmas pilni, kad uzzina, ka varēs kopā doties uz lielpilsētu un viņiem tiks uzticēts katram savs zirgs. Mežonīgā kapitālisma seja stāsta reālistiskajā vēstījumā atsedz savu patieso, merkantilo seju. Spēcīgie zirgi gada laikā tiek nodzīti līdz nāvei. Pirmie upuri parādās jau pēc pusgada.

No vienas puses varam izcelt armēņu tautības uzņēmēju apķērību un sekošanu laika garam. Tiek domāts arī par strādnieku izmitināšanu, bezmaksas ēdināšanu. Ciemā palikušie ar zēnu apciemojušā tēva muti runā, kas bērnam nekaitot pie visa gatava. Lielajai ģimenei tālajā dzimtenē nākas daudz grūtāk sev sagādāt visu dzīvei nepieciešamo, tāpēc viņi spiesti pašu izaudzētos brašos zirgus atdot darbā uz tramvaja Baku.

Zēni pieredz nežēlīgu attieksmi pret zirgiem, kas netiek taupīti un tiek nepilnvērtīgi baroti salīdzinājumā ar grūto darbu, kas tiem veicams. Aizkustinošas ir bērnu rūpes par saviem zirdziņiem, kuriem tie slepus atdod pašiem atrauto skopo maizes riecieni. Veterinārārsts neslēpj, ka zirgs tiek barots tā, lai tas nokalpotu gadu, tad tas ir atmaksājies un tiek atdots ziepju fabrikai, kuru arī vada kāds armēņu uzņēmējs, ja spriežam pēc uzvārda ar izskaņu -jans.

Kad smaga darba izmocīts pakrīt pirmais zēnu no dzimtenes atvestais zirgs, viņi slepus sadabū zirgus vilcējus, izrok bedri un aprok savu mīlo cīņu biedru. Vēlāk uzņēmēji tikai secina, ka ziepju fabrika atsūtījusi mazāk naudas par plānoto.

Baku 20. gs. sākumā bija lielpilsēta, kur mita visdažādāko tautību pārstāvji. Rakstnieks min ebrejus, krievus, armēņus, lezģinus, tatārus. Zēnu ilūzijas par to, ka dienās paši kļūs turīgi un apņems bagātas sievas droši vien tika izgaisinātas. Arī ilgi kārotā jūra izrādījās nepievilcīga, pat dzeramā ūdens nav, strādniekiem un lopiem tiek dots destilēts jūras ūdens, lai būtu lētāk.

Interesanti parādīts, kā strādniekus darbā uz lielpilsētu pavada viss ciems dievkalpojuma laikā baznīcā. Mācītājs pamāca aizgājējus dzīvot taupīgi un visu naudu sūtīt uz mājām.

¹⁹ Šī personvārda etimoloģija tiesa gan ir neskaidra.

“Pēc īsas dievkalpošanas priesteris turēja aizlūgumu par tiem draudzes locekļiem, kuri tagad devās svešumā, izteikdams cerības, ka šis pasākums nāks visai draudzei par svētību, un lika pie sirds cītīgi apmeklēt dievnamu arī pilsētā, kur pašā centrā esot skaista baznīca.

Baznīcas tornī sāka zvanīt. Draudze izgāja no baznīcas. Jātnieki sēdās zirgos. Tad tirgotājs Papajans meta zvanītājam ar roku, lai apklust.

Ātri viņš ieskrēja pārdotavā un iznāca uz sava nama balkona.

Nedariet kaunu mūsu sādžai, strādājiet uzcītīgi jaunajā uzņēmumā un netērējiet velti naudu svešajā, lielajā pilsētā, bet sūtiēt visu uz mājām saviem piederīgajiem...”²⁰

Zīmīga ir sekojošā īsā piebilde.

“No balkona viņš pamāja ar roku, lai zvanītājs turpina zvanīšanu”,

netieši norādot, kam te patiesībā ir teikšana.

Šāda došanās peļņā un tuvinieku atbalstīšana ir vērojama arī mūsdienās un varētu teikt, ka visumā uzskatāma par teicamu armēņu mentalitātes sastāvdaļu.

4. gadījums

Pāvils Gruzna romāns “Jaunā strāva”

Armēņa Jenovka Kazarova Kahetijas dabīgo vīnu pagrabs - iecienīta latviešu inteliģences tikšanās vieta

Pāvila Gruznas²¹ daļēji autobiogrāfiskais romāns “Jaunā strāva” tapis vācu trimdā 1946.g. Veltīts 20.gs. sāk. Rīgas dekadentiskajai bohēmai. Romāna darbība risinās 1902. līdz 1912. gadam.

P. Gruzna savā darbā iemūžinājis Rīgas centrā netālu no Operas, pretī pastam mājvietu radušajam armēņa Jenovka Kazarova Kahetijas dabīgo vīnu pagrabam, kas kalpojis par latviešu

²⁰ Turpat, 53.

²¹ Gruzna, Pāvils. Jaunā strāva (Otto Krolla izdevniecība, Augsburgā, 1946)

inteliģences iemīlotu tikšanās vietu. Romānā atrodam omulīgā, ar gaumi iekārtotā krodziņa aprakstu, kura sienas rotā uzraksts. "Lai tagad visas laicīgās zūdīšanas noliekam".

*"Tur masīva sešstāvu nama pakājē bija sausi, silti, glīti un omulīgi. Neuzkrītoša ieeja pazemē tieši no bulvāra. Rinda glīti uzkoptu separatu kabinetīņu, jeb cellīšu, mazākam kompānijām, bet tālu dziļumā lielāka telpa plašākām sanāksmēm. Un viscauri spodrums un paklāju bagātība. Tālāk šašliku ceptuve un virtuve, kā mašīnu māja, bet aiz platajām noliktavas durvīm, kā vagonu parkā, gan prāvu, gan mazāku vīna mucīņu un mucu rindas."*²²

Īpašu interesi krodziņš iemantojis dēļ fakta, ka šeit bieži apgrozījies arī komponists Emīls Dārziņš, tieši te risinājies traģiskais notikums ar "Vientuļās priedes" sadedzināšanu pēc tam, kad komponists tika apsūdzēts plaģiātā.

Dārziņa "Priede" tiek piedēvēta somu komponistam Sibeliusam, un komponists tieši Kazarova krodziņā iemet to ugunī, lai ātrāk tiek gatavas ogles viesu iemīļotajam šašlikam. Reiz turpat Kazarova krogā lietus ritmā dzimusi arī Melanholiskā valša ideja.

P.Gruzna ar pašu Kazarovu iepazīsies, strādājot bankā. Par Kazarovu uzzinām, ka viņš ir no Aizkaukāza Erivaņas, beidzis garīgo semināru.²³

Stāsta gaitā Kazarovs saskata līdzību savā dzimtajā armēņu valodā un latviešu valodā, minot atsevišķas leksiskas paralēles, rietumarmēņu *goov*, latv. *Govs*. Wenden - Cēsu vēsturisko nosaukumu min, brīnoties, ka tas skaniski sakrīt ar kādu vietvārdu viņa dzimtenē. Arī "elēģiski smeldzošās armēņu tautas dziesmas" un latviešu tautasdziesmu liriskā skumjā un sērīgā noskaņa viņam šķiet līdzīgas.

Interesants ir fakts, ka Kazarovs it kā ir dzēsis visus Dārziņa parādus un uzsaucis bērnu mielastu, kā arī nolīcis bērnu vainagu un teicis atvadu runu pie Dārziņa kapa Mārtiņa kapos, tiesa gan krievu valodā.

Kazarovs tēlots kā pašapzinīgs, vitāls, sentimenta brīdī dāsns un devīgs, savā jomā veiksmīgs un prasmīgs uzņēmējs. Savas jomas pionieris. Cilvēks, kam piemīt laba gastronomiska gaume.

²² Turpat, 88.

²³ Turpat.

“Jenovks Kazarovs dusmojās, kad uzzināja, ka viņa kundes atkal ‘plostojuši’ kaut kur alus un brandvīna kabakos un krogos, teikdams, ka viņš jau arī varot kārumniekiem te turēt pa kurvim alus, vai pudelei spirta, ja kachetietis kļuvis apnicīgs. Un brīnījās, kā īsts gurmens vispār varot kļūt neuzticīgs saulainai kvēlās Kachetijas spēka dzirai, apmainot to pret plāno miežu un apiņu sulu, vai riebīgi - rūgto kroņa kartupeļu zupu.”²⁴

Emīls Dārziņš kā īsts feinšmekers iemīlojis Erivaņas divgadīgo Nr 2, *“pildītu puspuvelēs, kas nebojājot ne smadzenes, ne nieres., turpretī tās izskalojot”*²⁵

Pēc ziņas par dēla nāvi, Dārziņa māte sazinās tieši ar Kazaravu, lūdz apziņot draugus, kas mēdza pulcēties viņa krodziņā. Pastā pieejams viens no retajiem telefoniem Rīgā. Kopā ar Pāvilu Kazarovs pārmeklē morgu pēc Dārziņa bojāejas uz dzelzceļa.

“Kazarovs jau krietni iesilis, paziņoja, ka viņš strīpo visus nelaiķa pie viņa ietaisītos parādus, kuri nebija gluži maziņi, un tad sāka dūkt kādu skumji vienmuļu armēņu dziesmiņu.”²⁶(166)

Autors ekspresīvi apraksta dienvidnieka temperamentīgo, impulsīvo rīcību šajā tragiskajā brīdī:

“Kazarovs atzīlbis, paķēra Pāvulu zem rokas un viņi aizmeimuroja līdz tuvējam puķu veikalam, kur pasūtīja no dekadentu klubiņa Emīla bērēm sevišķi krāšņu kapu vaiņagu.. Kazarovs aizkomandēja gubernatoru uz morgu nolikt tur rožu klēpi pie nelaiķa zārka, ko tas uzņēmās ar lielu prieku.”²⁷

Interesanti, ka epizodiskā armēņa viesmīļa figūra romānā apveltīta ar savam amatam netipiskām īpašībām. Tas nekad neņem dzeramnaudu, uzskatot to par apkaunojumu. Un tāpēc iesaukts par gubernatoru, jo atšķirībā no Baltijas gubernatora, kurš nekad neesot laidis garām iespēju pieņemt kukuļus, atteicies iedzīvoties uz klientu rēķina.

Alvis Lapiņš, Varis Brasla

²⁴ Gruzna, Pāvils. *Jaunā Strāva*, (Otto Krolla izdevniecība, Augsburgā, 1946), 145.

²⁵ Turpat.

²⁶ Turpat, 166.

²⁷ Turpat.

“Tagad es esmu klaviernieks” luga, pirmiestudējums VDT 2022. gada 24. janvārī

Armēņu uzņēmējs Enoks Kazarovs kā viens no tēliem parādās arī Emīla Dārziņa un Pāvila Jurjāna konfliktam veltītajā lugā, kuras darbība arī risinās Kazarova krogā. Luga iestudējis režisors Varis Brasla un tā vēl arvien tiek rādīta Valmieras teātrī. Kazarova lomu atveido Janus Johansons. (1. attēlā pa kreisi ar vīna pudeli un servjeti rokā.) Lugā salīdzinot ar Gruzņas romānu šis tēls ir vien ieskicēts, tiek izcelta tieši svešādības tematika un eksotiskā puse. Kazarova tēla atveidotājs nedzied vis armēņu, bet gan gruzīnu valodā.

5. gadījums

Lauris Gundars romāns “Svešam kļūt”²⁸

Onomastiskā transformācija: no stigmatas par eksotiku²⁹

²⁸ Gundars, Lauris, *Svešam kļūt jeb stāsts par Gunāru A.* (Rīga: Dienas Grāmata, 2021).

²⁹ Turpat, 52-59.

Īstenā, slepenā nacionālā piederība

Lai gan romāna galvenā tematiskā līnija veltīta disidenta Gunāra Astras liktenim, tajā paralēli ieaužas paša romāna rakstnieka ambivalentais dzīves stāsts. Kolāžveidīgais romāna teksts, runājot literatūrzinātnieces Bārbalas Simsones vārdiem vēsta “par *absurdi ļodzīgo dažādpatiesību pasauli, kurā starp kara beigām un neatkarības atjaunošanu mitinājās gan Gunārs un Lauris, gan mūsu, lasītāju, vecāki, vecvecāki un mēs paši.*”³⁰

“*Sajukusi pasaule bez skaidrām robežām un konkrētām atbildēm, pasaule, kurā plīvo jautājumi un izplūst patiesuma kontūras, pasaule, kurā, šķiet, laba un ļauna atzīšanas koks ir sazāģēts malkā, bet izpratne par morāli sarāvusies mazmaztiņa no Sibīrijas uzplūstošā aukstuma viļņos. Pasaule, kurā bija jāizdzīvo un kurā izdzīvoja, kā spēja.*”³¹

Jau grāmatas virsrakstā tiek pieteikta svešādības tēma autora dzīvesstāsta kontekstā ir cieši savijusies ar paša etniskās izcelsmes apzināšanos, kas romānā cieši saistīta ar pārdomām par personvārda onomastiskām transformācijām dažādu sociālpolitisku apstākļu ietekmē.

Galvenais varonis, audzis tautu draudzības paraugvalstī, jauns censonis tiek apsūdzēts čekā par latviešu nacionālismu un naidu pret krieviem.

“*Bet, biedri, paskatieties taču uz manu uzvārdu! - es sāku skaļi smieties.*”³² *Tobrīd puisim ar mikrofonu (matu ērkuli virs galvas) bija stipri nelatvisks uzvārds.*”

Jauneklis piedzīvo pamatīgu izbīli, bet pret krieviem nekādu nepatiku, naidu nejūt, pat draudzējas ar tiem.

Aicinājums kļūt par ziņotāju, piezvanītāju un izbīli trīsreiz izteikts “jā” nāk kā zibens spēriens no skaidrām debesīm, jo rīkoties zemiski nekad nav bijis protagonistā prātā. Tomēr visu turpmāko dzīvi dēļ tā viņš taisnojas pats savā priekšā. Kā šo psiholoģisko stāvokli raksturojusi romāna recenzente Bārbala Simsone, turpinot dzīvot paša “sirdsapziņas cietumā”³³

³⁰ Simsone, Bārbala. Pirms gailis dziedās.https://www.diena.lv/raksts/kd/recenzijas/pirms-gailis-dziedas.-laura-gundara-romana-_svsam-klut-jeb-stasts-par-gunaru-a.-recenzija-14266212, Skatīts 20.11. 2024.

³¹ Turpat.

³² Gundars, Lauris, *Svešam kļūt jeb stāsts par Gunāru A.* (Rīga: Dienas Grāmata, 2021), 47.

³³ Turpat

Nacionālā piederība kā zīmogs

Neērtā nacionālā piederība satrauc armēņu izcelsmes latviešu puisi, kas grib studēt prestižā Maskavas augstskolā režiju, bet pēc atbildīgas partijas funkcionāres domām nevar tikt uzskatīts par īstu nacionālo kadru sava armēniskā uzvārda dēļ. Jaunais censonis šo situāciju “izjūt kā kaut ko nomācošu”, ko iepriekš nebija apzinājies.

Uzvārds kā identitātes zīme

Autors stāstot atkāpjas laikā atpakaļ, kad LPSR Kino komitejā bija jāiet pēc nacionālā kadra norīkojuma, ja gribēja studēt Maskavā. Viņš, kas bija “audzis par latvieti”, paša vārdiem runājot, 11 gadus gājis latviešu skolā, jādodomā, uzvārda dēļ tiek identificēts ar citas nācijas pārstāvi (pats uzvārds gan tekstā ne reizi netiek nosaukts un ir tāds kā tabu).

Paradoksālā kārtā čekiste gādā par okupētās valsts nācijas tīrības saglabāšanu -sarkastiski bilsts autors. Nacionālajam kadram arī ārēji ir jābūt ar pareizu marķējumu - uzvārdu. Jauneklim tas ir tāds šoks, ka paša atbilde atmiņā nav saglabājusies.

Vēlāk, ierodoties jau patstāvīgi Maskavā uz iestājpārbaudījumiem, krievu paziņas “viņu apgaismo” – piederība armēņiem liks uzņemšanas komisijai viņu potenciāli uzskatīt par *"maksātspējīgas nācijas atvasi"*³⁴

“Kaut arī es nekad nebiju bijis savu tālo senču dzimtenē, zināju, ka padomju armēņiem naudas netrūkst.” Seko stereotipisks vispārinājums: *"iespaidīgie ienākumi" tika izmantoti vietu un lietu iegādei, kā arī vairāk vai mazāk atklātai kukuļošanai.*”³⁵

Slēpts sarkasms, nesaudzīga kritika, kas izteikta it kā rotaļīgā veidā, netieši norāda uz to, ka viss bijis šķietami nopērkams, visi uzpērkami.

Uzsvērta distance telpā - *Armēnija ir tālu no Latvijas.*

³⁴ Gundars, Lauris, Svešam kļūt, (Dienas Grāmata, Rīga, 2021), 91.

³⁵ Turpat, 90.

Baltiešus, savukārt, protagonistis raksturo kā biklus, armēņus - kā izveicīgus. Tādus, kas “*nekautrējās savā labā izmantot padomju valsts aplamo saimniekošanas sistēmu.*”

Blēdīšanās tiek raksturota kā ikdienišķa parādība un kā slēpta protesta forma, kas tikusi pat neveiklo netieši apbrīnota.

Armēņu galvenā stihija esot bijusi “*visu legalitātes pakāpju tirgošanās*”, kas gan ir stipri stereotipizēts vērtējums.

Pragmatisms uzvārda izvēlē

Pēc tam, kad neizdodas iestāties Maskavā kino institūtā, mērķtiecīgais jauneklis studē jurisprudenci un strādā televīzijā, jo tai pienākas lielāks nacionālo kadru apjoms. Un kādā brīdī tiek pieņemts lēmums mainīt svešādo uzvārdu. “*Pēc dažiem gadiem es savu formālo zīmogu nomainīju uz derīgāku - mātes dzimtas uzvārdu*”

Turpmāk jaunais censonis “*sistēmas mulķotāja tiesības*” piedēvē arī pats sev.

“*Vēlāk mans viltus nosaukums nodrošināja arī republikas vietu citā Maskavas kinoskolā, kas bija pat izcilāka par to, kurā trīsreiz neiestājos.*”³⁶

Televīzijā ar nomainītu uzvārdu pat ir cerība tikt pie galvenā režisora vietas, tikai iestājoties partijā, kā pieņemts. Plāni pajūk piemirsta konflikta dēļ. “*Kaut upe vairs tik krācaina nebija, vēl lāgā nemācēju jaunā uzvārda laivā peldēt pa to svilpojot*” (metaforiski izvērsts teiciens - peldēt pa straumi).

Pielāgošanās un nākotne ir divi organiski saistīti vārdi³⁷

Autors sevi jaunībā raksturo kā “*enerģiski pa dzīves kāpnēm augšup skrienošu jaunekli*”.

Skolas laikā gan viņa uzvedība bijusi drīzāk dumpīga, bez noslieces uz pielāgošanos. Citēšu vēlreiz Bārbalas Simsones recenziju:

Autors stāstu sāk pats ar sevi – ar 1976. gadā pabeigto vidusskolu un tās laikā realizētajām maigajām dumpības izpausmēm pret padomju režīmu, sākot ar baznīcas apmeklējumu

³⁶ Turpat.

³⁷ Turpat, 117.

*Ziemassvētkos un beidzot ar tekstā daudzkārt piesaukto mežonīgo matu sakārtojumu, ko tolaik dēvēja par "mikrofongalvu".*³⁸

Romāns noslēdzas ar nakts zvanu no disidenta Gunāra A. tiesneša. Viņš uzrunā bijušo kolēģi vecajā, armēniskajā uzvārdā, kas tekstā netiek nosaukts. Zvanītāja valoda, ir izaicinoša, pat nicīga.

Nu jau pieredzējušais vīrs taisnojas, ka jaunības dedzībā nav pat iedomājies, ka vienkārši peld pa straumi.

Romāns noslēdzas ar aprautu sarunu, tā teikt, ar atvērtām beigām, kas vēlreiz aktualizē domu par citādu etnisko izcelsmi kā vienu no svešāduma aspektiem un liek pienācīgi novērtēt personvārda transformācijas kā cilvēka identitāti konstruējošu elementu.

“Agrāk tu nedomāji, ka Gunārs aizgājis pie tēviem dabiskā ceļā. Esi jau pārdzimis?(...)

Un atkal armēņu uzvārds.

- Klau, mani sauc citādi, - vēl turējos.

- Es jau tieši to arī saku: beidzot esi īsts savējais.

³⁸ Pirms gailis dziedās. Laura Gundara romānā Svešam kļūt jeb Stāsts par Gunāru A. recenzija / Diena

newmag

/ 5 ՎԱՅՐ, ՈՐԸ ՅԱՆԻՍԸ **ԼՈՒՍԱՆԿԱՐԵՅ ՔԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ**

Pielikums.

5 vietas, kuras Jānis (Joņevs) nofotogrāfēja Armēnijā.

Izdevniecība New Mag 2024.g. izdeva “Jelgava 94” armēņu valodā Nairas Hačatrjanas tulkojumā.

Grāmatas prezentācijas tūres ietvaros rakstnieks apmeklēja Armēniju 2024.gada novembrī. Pēc izdevēja lūguma nosauca 5 objektus, kas uz viņu atstājuši visspilgtāko iespaidu. Viens no tiem bija Lielās auglības mātes - dievietes Anahitas galva, kas atvesta no Britu muzeja un izstādīta Armēnijas Nacionālajā Vēstures muzejā.

Tuvāk skat. <https://www.thearmenianreport.com/post/ancient-statue-of-armenian-goddess-anahit-arrives-in-yerevan-for-the-first-time>

